

EEN VEILIGE BASIS: VEILIGHEIDSBELEVING BIJ JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING

Jozias van de Velde¹
David Blommaert²
Gabry Vanderveen³
Hendrien Kaat⁴

Voorjaar 2012 is een kleinschalig onderzoek uitgevoerd naar de beleving van veiligheid onder licht verstandelijk beperkte jongeren die wonen in een instelling voor mensen met een verstandelijke beperking. In dit artikel worden de resultaten besproken van dit pilotonderzoek; tevens wordt aandacht besteed aan de gebruikte methode 'photo-elicitation'.

Aanleiding voor dit onderzoek

In de zorg voor mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) wordt het onderwerp veiligheidsbeleving onder adolescenten steeds meer onder de aandacht gebracht (Hottenhuis, 2011). In menig visiestuk van zorginstellingen voor mensen met een verstandelijke beperking staat immers een passage als "Wij bieden de cliënt een veilige leefomgeving". Zowel vanuit de praktijk als vanuit de literatuur is dit doel goed te verklaren. Wil de jongere of adolescent met een LVB zich kunnen ontwikkelen dan heeft deze baat bij een veilig ontwikkelingsklimaat van waaruit hij kan exploreren (De Ruiter, 2007).

In de gehandicaptenzorg is echter nog weinig onderzoek gedaan naar de beleving van veiligheid. Er zijn studies waarbij wel naar de beleving van jongeren met een LVB is gekeken (Slump, Moonen, Hoekman, & Jongmans, 2010; Smith Percy, 1995), maar deze waren voornamelijk gericht op hoe zij hun toekomst zien of hoe ze tegen hun problemen aankijken. Aan de andere kant zijn er diverse studies gedaan naar onveiligheidsbeleving onder specifieke doelgroepen, vaak in relatie tot slachtofferschap van criminaliteit (De Groof, 2008; Rouwenhorst, 2009). Dergelijke onderzoeken zijn echter voor zover bekend niet gedaan onder de doelgroep met een LVB.

Het in dit artikel beschreven onderzoek van Blommaert en Van de Velde (2012) heeft tot doel een eerste inzicht te geven in hoe jongeren met een LVB, woonachtig op een leef- of behandelgroep, veiligheid beleven. Daarbij is gebruik gemaakt van interviews ondersteund met foto's. Hieronder zal eerst worden ingegaan op het begrip onveiligheidsbeleving. Vervolgens wordt uitgebreid stilgestaan bij de gebruikte methode. Deze bleek bij deze doelgroep goed te werken en is mogelijk ook bruikbaar voor ander onderzoek. Tenslotte worden de resultaten weergegeven, conclusies getrokken en nader besproken.

¹ Persoonlijk begeleider bij 's Heeren Loo in Noordwijk; ten tijde van dit onderzoek student aan de Hogeschool Leiden. Zeewinde1@sheerenloo.nl

² Persoonlijk begeleider bij stichting Ipse de Bruggen in Leiden; ten tijde van dit onderzoek student aan de Hogeschool Leiden.

³ Universitair docent aan de afd. Strafrecht & Criminologie, Universiteit Leiden.

⁴ Lector "LVB en jeugdcriminaliteit", Hogeschool Leiden.

Onveiligheidsbeleving

In dit onderzoek is uitgegaan van onderzoek naar onveiligheidsbeleving van met name Ferraro en LaGrange (1987), Oppelaar en Wittebrood (2006) en Vanderveen (2006). Met veiligheidsbeleving wordt bedoeld de beleving van veiligheid van mensen in de ruimte waarin zij zich bewegen, zoals de eigen buurt of de instelling, die aangetast zou *kunnen* worden door potentiële of directe dreiging van personen.

Volgens Ferraro en LaGrange (1987) bestaat onveiligheidsbeleving uit meerdere dimensies, namelijk uit een cognitieve, affectieve en expressieve dimensie. De cognitieve dimensie betreft hoe een veilige of onveilige situatie door een persoon wordt ingeschat en welke risico men verwacht te lopen. De affectieve dimensie betreft onveiligheidsgevoelens en gevoelens van bezorgdheid of angst om slachtoffer te worden van criminaliteit. De derde dimensie is meer expressief van aard en betreft het gedrag: welke maatregelen neemt een persoon om gepercipieerde risico's te verkleinen of te vermijden?

In de literatuur zijn diverse factoren onderscheiden die de mate van onveiligheidsbeleving (mede) bepalen. Oppelaar en Wittebrood (2006) maken hierbij onderscheid tussen individuele kenmerken en situationele kenmerken.

1. Individuele kenmerken zijn alle factoren die te maken hebben met de eigenschappen van het individu, zoals karakter en temperament. Bij de specifieke doelgroep van dit onderzoek kan ook gedacht worden aan psychische stoornissen en de hechtingsgeschiedenis.
2. Situationele kenmerken kunnen de fysieke situationele context en de sociale situationele context betreffen. Bij de fysieke situationele context gaat het om de inrichting van de (openbare) ruimte. Bij de sociale situationele context wordt gedoeld op de kwaliteit van de sociale cohesie en de sociale contacten. Er is in dit onderzoek extra rekening gehouden met het feit dat jongeren met een LVB die in een leefgroep wonen doorgaans op andere plaatsen en in andere fysieke en sociale situaties terecht komen dan mensen die niet op een leefgroep wonen. Hierbij kan gedacht worden aan de behandel- of leefgroep zelf, maar ook aan de slaapkamer binnen de instelling en de omgang met of overgang van begeleiders.

In dit onderzoek staat de onveiligheidsbeleving van jongeren met een LVB centraal. In interviews, waarbij foto's zijn voorgelegd aan de geïnterviewde respondenten, is ingegaan op de verschillende dimensies van onveiligheidsbeleving en de verschillende factoren waarmee deze samenhangen. Alvorens te rapporteren over de resultaten wordt hieronder eerst nader op de gebruikte methode ingegaan.

Methode

Respondenten

Voor dit onderzoek zijn 15 jongeren geselecteerd die woonachtig zijn op twee locaties binnen 's Heeren Loo. De selectie van respondenten is gebaseerd op de gerichte steekproef met maximum variatie, een methode beschreven in Migchelbrink (2008). De selectie is gericht in die zin dat het om jongeren met een LVB gaat die woonachtig zijn binnen 's Heeren Loo. De maximum variatie wordt in deze steekproef gezocht in variabelen als: leeftijd (16 t/m 22 jaar), geslacht, IQ (55 t/m 80), verblijfsduur (1-30 mnd) en aantal uren begeleiding per dag (enkele uren tot 24 uur). In tabellen 1 en 2 worden de kenmerken van enerzijds de respondenten die 24-uurs zorg ontvangen (tabel 1) en anderzijds de respondenten die enkele uren per dag begeleiding ontvangen (tabel 2) weergegeven.

Instrument

In deze studie is in de interviews gebruik gemaakt van foto's. Deze methode wordt ook wel *photo-*

elicitation genoemd. In de literatuur worden verschillende voordelen van deze methoden genoemd. Folkestad (2000) toonde bijvoorbeeld aan dat foto's kunnen worden gezien als een uitnodiging om te praten over dingen waarmee de foto wordt geassocieerd. Dit betekent dat een foto niet precies hoeft te laten zien wat het onderwerp is: mensen maken makkelijk associaties bij wat ze op de foto zien. Zo kan bijvoorbeeld een foto van treinstation Haarlem voor de respondent aanleiding geven om het over treinstation Leiden te hebben, of onderwerpen die gelieerd zijn aan het reizen met de trein. In het bijzonder mensen met een verstandelijke beperking spreekt dit aan, doordat ze praten over hun eigen associaties met de foto's (Folkestad, 2000).

Tabel 1. Gegevens respondenten met 24-uurs begeleiding.

Locatie 1	24-uurs begeleiding								
Respondent nummer	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Verblijf (maanden)	3	24	15	30	7	13	2	22	1
IQ	76	55	62	61	70	66	72	67	77
Leeftijd	17	20	19	19	17	17	16	19	22
man/vrouw	vrouw	vrouw	man	man	vrouw	vrouw	man	vrouw	man
Gescheiden ouders	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	nvt
Uithuisplaatsing	ja	nee	nee	ja	ja	ja	ja	nee	nee
Broer (f) / zus (s) (leeftijd)	s(12)	s(19) f(16)	f(16)	f(15)	s(24) s(22) f(21)	f(19)	s(15)	nee	f(25)

Tabel 2. Gegevens respondenten met enkele uren per dag begeleiding.

Locatie 2	Enkele uren per dag begeleiding					
Respondent nummer	10	11	12	13	14	15
Verblijf (maanden)	20	13	14	1	5	5
IQ	74	70	65	67	64	56
Leeftijd	21	20	18	19	20	19
man/vrouw	man	man	man	man	vrouw	man
Gescheiden ouders	nee	nee	ja	nee	nee	ja
Uithuisplaatsing	nee	nee	ja	nee	ja	ja
Broers/zussen	m21	m23	nee	nee	nee	v20, m25

Vanderveen (2008) stelt ook dat een interview met behulp van foto's het gesprek minder formeel maakt; de interviewsetting lijkt meer een 'samen foto's kijken' dan op een vraaggesprek. Onderwerpen die wat beladen zijn worden door foto's makkelijker bespreekbaar en er wordt gemakkelijker een vertrouwensband opgebouwd. Het gebruik van foto's zou ook remmingen kunnen wegnemen waardoor de geïnterviewde meer kans krijgt om zelf te vertellen over wat hij ziet omdat de onderzoeker minder vragen hoeft te stellen (Clark, 1999). Uit eerder genoemde studies lijkt het gebruik van foto's ook een positief effect te hebben op de concentratieboog van de respondent.

Met de *photo-elicitation* methode konden de onderzoekers bepalen wat en wie op de foto's te zien was. In vergelijking met *photo-voice*, een methode waarbij respondenten zelf foto's maken, werd hierdoor de privacy, ook voor het netwerk van de respondent, gewaarborgd. Implicatie van deze keuze was dat de locaties en situaties op voorhand door de onderzoekers bepaald moesten worden. Hiervoor hebben er vooraf vijf richtinggevende interviews plaatsgevonden met mensen uit het werkveld, zoals groepswerkers en orthopedagogen. Deze interviews leverden kennis op over mogelijke locaties en situaties waarin respondenten zich veilig dan wel onveilig zouden voelen. Zoals eerder aangegeven kan gebruik worden gemaakt van associatie bij het weergeven van een situatie en/of locatie. Zo werden bijvoorbeeld alle bushaltes in de regio vertegenwoordigd door de foto van slechts één bushalte. Op basis van de interviews met mensen uit het werkveld ontstond een lijst van 33 locaties en situaties die vervolgens door de onderzoekers zijn gefotografeerd.

De indeling in contextfactoren (individueel en situationeel) van Oppelaar en Wittebrood (2006) en persoonlijke dimensies (cognitief, affectief en expressief) van Ferraro en LaGrange (1987) is in dit onderzoek als leidraad gebruikt om topics op te stellen voor de interviews. Deze opzet resulteerde in individuele, situationeel-fysieke, situationeel-sociale en sociaal-culturele factoren. Tijdens de interviews is met ondersteuning van de foto's naar de situationele factoren gevraagd. In de gesprekken over elk van de situationele factoren kwamen steeds de individuele factoren, waaronder ook de eerder genoemde persoonlijke dimensies, aan bod.

In het volgende overzicht is de topiclijst met de diverse factoren weergegeven.

<p><i>Situationeel-fysieke factoren</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Leefomgeving - Bekende en onbekende plaatsen - Donker en licht - Openbare ruimte - De eigen kamer - De leefgroep - De wijk waarin de leefgroep zich bevindt <p><i>Situationeel-sociale factoren</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Bekende en onbekende mensen - Groepsgenoten - Het personeel - Collega's - Mensen in de wijk - Ouders, familie, vrienden <p><i>Sociaal-culturele factoren</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - De organisatie - Het nieuws - De televisie - Facebook, Hyves 	<p><i>Individuele factoren</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Inschatting van de veiligheid - Beleving - Voelen - Stoomissen - Gedrag - Licht verstandelijke beperking - Emoties zoals boos, blij, teleurgesteld, angstig, verdrietig
---	--

Procedure

Alle interviews hadden een gelijke opbouw. Eerst werd de respondent bevraagd over zijn woonsituatie, familie en hulpverleningsgeschiedenis. Dit eerste deel van het interview nam ongeveer 15 minuten in beslag. Vervolgens werden de foto's in willekeurige volgorde op de tafel gelegd, om deze vervolgens op verschillende wijzen te gebruiken in het interview.

1. De respondent werd gevraagd om er vijf foto's uit te halen die hem/haar als eerste waren opgevallen. Deze foto's werden samen met de respondent bekeken en op informele wijze besproken. De gedachte hierachter was dat de respondent zo werd uitgelokt om ongestuurd associaties te geven bij de foto's. Hier kon door de onderzoekers op worden doorgevraagd.
2. De respondent werd gevraagd om foto's te selecteren die bij hen onveilige gedachten oproepen.
3. Er werd gekeken naar het inschattingsvermogen door situaties te schetsen op de gefotografeerde locaties. De respondent werd gevraagd het 'lege steegje' in de avonden voor te stellen en vervolgens aan te geven welke gedachten en gevoelens dit dan oproep.
4. De respondent werd gevraagd vijf foto's te kiezen en deze op volgorde te leggen met aan de ene kant foto's die een veilig gevoel oproepen en aan de andere kant foto's die een heel onveilig gevoel oproepen. Zo konden gradaties worden aangebracht als veilig, iets minder veilig, beetje onveilig en onveilig.

Voor de analyse van de data zijn de transcripten van de interviews regel voor regel gelabeld, zonder de topiclijst hierbij te betrekken. Op deze manier is weergegeven wat de belangrijkste thema's uit de interviews zijn, in plaats van de belangrijkste thema's uit de topics. Voor deze thema's is gescoord hoe vaak uitspraken zijn gedaan over gedachten, gevoelens of gedrag (de persoonlijke dimensies van Ferraro en LaGrange, 1987). De besproken situaties zijn opgesplitst in fysieke, sociale en sociaal-culturele uitspraken.

Resultaten

Een uitgebreide analyse van de interviews is te lezen in Blommaert en Van de Velde (2012). Hieronder volgt een korte beschrijving van de resultaten. Daarbij wordt eerst ingegaan op de bevindingen ten aanzien van het gebruik van *photo-elicitation*. Vervolgens komen de specifieke contextuele en individuele factoren aan bod die een rol lijken te spelen bij de onveiligheidsbeleving van de geïnterviewde respondenten.

Reacties op voorgelegde foto's

Op het moment dat de foto's op tafel werden gelegd veranderde bij alle respondenten de houding. Respondenten die tot dan een afwachterende houding hadden aangenomen begonnen nu actiever aan het interview deel te nemen. Zowel fysiek door bijvoorbeeld rechtop te gaan zitten en foto's op te pakken, maar ook verbaal, door zonder dat er door de onderzoekers op aangestuurd werd over de foto's te gaan praten. Respondenten vertelden welke plaatsen ze herkenden en vroegen de onderzoekers of ze het bij het juiste eind hadden. Veelal lag deze eerste focus op de foto's van de woning, zowel exterieur als interieur. 'De eettafel in de woonkamer' werd onder andere aangehaald met: *"De groep is veilig. Omdat ik daar thuis ben en ik ben daar onder medebewoners en groepsleiding omdat daar niks kan gebeuren. Ik kan met groepsleiding kletsen en tv kijken."*

Daarna kwamen bekende plaatsen als de winkelstraat in het dorp en het centraal station Leiden aan bod, waarbij de respondenten meteen associaties gaven met deze plekken. Zo zei een respondent bij de foto van het centraal station: *"Daar kom ik altijd als ik naar moeder ga in het weekend."*

Op de vraag van de onderzoekers aan de respondenten om foto's te koppelen aan het begrip veilig kwam de groep/woning vaak naar voren. Over bijvoorbeeld de foto van 'het pictobord' waarop de medewerkers staan die de komende week werken werd de uitspraak gedaan: *"Ik voel mij veilig, en ik zal ook zeggen waarom, omdat er begeleiding aanwezig is. En als die er niet zou zijn, ja, dan zal ik daar anders over denken. Ja, die is er, en dat is voor mij voldoende."*

Op de vraag om een situatie uit te zoeken die in de ogen van de respondent onveilig zou zijn wisten de meeste respondenten meteen enkele foto's te selecteren. Enkele respondenten hadden moeite met het

begrip 'onveilig'. Deze gaven of meteen aan dat ze het woord 'onveilig' niet begrepen, of keken de onderzoekers bij het horen van dit woord met een vragende blik aan. In deze gevallen is ervoor gekozen het woord 'onveilig' te vervangen door 'je onprettig voelen'.⁴ Op één respondent na begrepen alle respondenten deze term. Foto's die onder andere werden geselecteerd bij de term onveilig waren 'een perron op station Leiden Centraal', waarbij werd gezegd: "Dat is gevaarlijk want iemand kan van het perron vallen en voor de trein komen." De foto van 'de fietsenstalling', waarbij een respondent de opmerking maakte: "[Plaatsnaam] kiezen hé? Omdat ze daar scooters stelen, fietsen jatten, alles slopen! Dat vind ik is onveilig, ik zet nooit mijn scooter in [Plaatsnaam] neer. Dat zou ik nooit doen, mijn ouders wel, die vertrouwen het wel. Maar ik vertrouw het niet."

De foto van een 'een markt met veel mensen' leverde gemengde reacties op, deze kon zowel veilig als onveilig worden ervaren: "Sommige mensen zijn zeer onveilig voor mij en op een markt zie je dat niet want er zijn altijd mensen die ingrijpen en die mensen wegbrengen want op een markt hoef je dat niet te proberen om bij de visboer een makreel uit zijn vis bak te halen. Er zijn altijd mensen die alert zijn en hem aan de capuchon terugtrekken, en kijk dat is het mooiste van de markt en de gezelligheid. En de mensen eromheen." Een andere respondent deed bij deze foto de uitspraak: "Er zijn veel mensen, dat voel ik mij benauwd, daar ga ik liever niet naartoe."

De respondenten werd ook gevraagd de foto van 'het lege steegje' in de avonduren voor te stellen en vervolgens aan te geven welke gedachten en gevoelens dit oproep. Hier werden onder meer de volgende uitspraken over gedaan: "Nee, in het donker niet. Ik ben niet gauw bang maar daar loopt allerlei gespuis rond, dat is niet lekker.", "In het donker zie je niets en je weet nooit wat er gebeurt." De onderzoekers breidden de vraag uit door de respondenten te vragen of ze in de avonduren door het steegje zouden lopen, hierop werd geantwoord: "Ik zou naar een lantaarnpaal lopen in het licht.", "Dat doe ik niet, straks krijg ik problemen.", "Ik kies liever een andere route." en "Als er iets gebeurt, is er niemand die kan helpen."

Context: onveilig door fysieke en sociale omgevingskenmerken

Contextfactoren waarover door de respondenten werd gesproken waren:

Licht en donker

De contextfactoren 'licht' en 'donker' kwamen in alle interviews aan de orde. 'Donker' werd door de respondenten het meest gekoppeld aan onveilige gevoelens en gedachten. 'Licht' werd zowel aan veilige als onveilige gevoelens en gedachten gekoppeld. Als in een context licht aanwezig is kan dit er aan bijdragen dat een situatie overzichtelijk blijft en de jongere met een LVB kan zien wat er gebeurt.

Bekende of onbekende context

Onbekende plaatsen (contexten), of plaatsen die weinig bezocht werden door de respondenten, werden gekoppeld aan 'druk' en 'er kan iets ergs gebeuren'. Plekken die slechts af en toe werden bezocht werden vaak gekoppeld aan de uitspraak 'het is donker of het is avond/nacht', terwijl dit bij regelmatig bezochte plekken niet het geval was. Zo werden af en toe bezochte plekken 39 keer als onveilig ervaren en slechts 17 keer als veilig. Vaak bezochte plaatsen werden daarentegen slechts 1 keer als onveilig bestempeld en wel 33 keer als onveilig. De conclusie dat bij deze respondenten een bekende context een veel voorkomende voorwaarde is om veiligheid te beleven is in overeenstemming met de bevindingen van Oppelaar & Wittebrood (2006): mensen voelen zich in bekende situaties veiliger.

⁴ Je minder prettig, onprettig of niet op je gemak voelen lijkt breder te zijn dan je onveilig voelen, maar meet dezelfde dimensie van onveiligheidsbeleving (cf. Vanderveen 2006: Vanderveen, Pleysier, & Rodenhuis 2011).

Ook bekende mensen werden door de respondenten voornamelijk geassocieerd met een veilig gevoel en positieve gedachten, zoals 'het is gezellig'. Andere jongeren, groepsleiding en politie werden in de regel ook geassocieerd met een gevoel van veiligheid. De groepsleiding werd hierbij vaak aangehaald. Opvallend was dat vreemden niet vaak met veilige of onveilige gevoelens werden geassocieerd. Ook op cognitief en expressief vlak werd er naar verhouding weinig gezegd over de context 'contact met vreemde mensen'.

De groep of daarbuiten

De groep werd in vrijwel alle gevallen geassocieerd met veilige gevoelens en gedachten. Respondenten haalden vaak aan dat het een 'bekende plaats was', wat - zoals hierboven al bleek - een grote invloed heeft op de veiligheidsbeleving. De groep werd veelal geassocieerd met de groepsleiding, waarbij respondenten aangaven gedachten te hebben als 'ze weten hoe ik ben', 'er zijn hier mensen die kunnen helpen' en 'het is er gezellig'. Slechts een enkeling sprak over een ruzie of dacht aan problemen. De respondenten gaven aan buiten de groep zowel gevoelens van veiligheid als gevoelens van onveiligheid te ervaren. Op de vraag hoe het komt dat zij zich niet veilig voelen buiten de deur, werd door de respondenten geantwoord dat 'het druk was', 'ze niet wisten wat er kon gebeuren' of dat 'er iets ergs kon gebeuren'. Enkele respondenten gaven hierbij aan dat dit kwam doordat er 'onbekende mensen' in de context aanwezig waren.

Druk

Het gevoel van veiligheid lijkt mede te worden bepaald door de hoeveelheid mensen dat aanwezig is in de context. 'Veel mensen' werd het meest geassocieerd met 'druk', veel minder met 'onveilig'. Voorbeelden van deze contexten zijn een winkelstraat of een volle bus. Er werden uitspraken gedaan als 'er zijn hier mensen die kunnen helpen'. Ook werd vaak de link gelegd naar 'ik ben op een bekende plek'. De gedachte aan 'veel mensen' riep een veilig gevoel op, vooral op een plaats als 'het lege steegje.' Het was dan prettig als er veel mensen waren, omdat deze volgens de respondenten konden helpen als er iets gebeurde. Dit gold ook voor 'een perron op het station'; alhoewel dit vaak als onveilig werd ervaren omdat er 'iets ergs kon gebeuren', zouden er als er 'veel mensen' waren, er mensen zijn die kunnen helpen, wat voor respondenten het onveilige gevoel dan (deels) compenseerde. Dit suggereert dat jongeren met een LVB het prettig vinden wanneer er de mogelijkheid bestaat dat ze geholpen kunnen worden als ze er zelf niet uit komen.

In contexten met 'veel mensen' konden gevoelens van 'druk' ook omslaan in een verlies van overzicht, wat voor de respondenten een onveilig gevoel opriep. Contexten met bekende mensen werden over het algemeen als veilig beschouwd. Contexten met onbekende mensen waren echter niet per definitie als onveilig.

'Weinig mensen' werd voornamelijk met onveilige cognitieve gedachten geassocieerd. Ook bracht het naar verhouding veel onveilige gevoelens met zich mee. Mogelijk berust ook dit op het idee dat er dan weinig mensen zijn 'die kunnen helpen' als het misgaat.

Individuele factoren

Naast de contextuele factoren spelen zoals gezegd ook individuele factoren een rol bij het ervaren van veiligheid. Bij vragen aan de respondenten over hun eigen rol in of ze zich veilig voelden of niet, antwoorden alle 15 respondenten toch met gedachten over situationele factoren. Eén respondent gaf aan zich niet veilig te voelen doordat hij beïnvloedbaar was en hierdoor gemakkelijk in vervelende situaties terecht kon komen, en dat hij verstandelijk beperkt was en daarom op deze leefgroep woonde. Deze respondent had een hoger IQ dan de meeste respondenten. Daarnaast gaven zeven respondenten aan dat ze de eigenschap hadden snel 'boos' te worden in bepaalde situaties. De overige zeven respondenten gaven aan verder geen idee te hebben wat voor eigenschappen van henzelf invloed konden uitoefenen op een gevoel van veiligheid.

Dimensies van onveiligheidsbeleving

De eerste dimensie: cognitie

In de analyses is gekeken naar hoe de jongere met een LVB veiligheid inschat, de zogenoemde risicoperceptie. De respondenten hebben voornamelijk cognitieve uitspraken gedaan over de contexten die met veiligheid of onveiligheid samenhangen, bijvoorbeeld 'het is druk' of 'het is donker.' Het ging hierbij in de meeste gevallen om fysieke contexten zoals 'de groep' of 'het lege steegje'. De cognitieve uitspraken werden enerzijds gedaan op basis van eigen ervaringen: "Dat weet ik omdat ik dat al eens heb meegemaakt.", wat in overeenstemming is met de bevindingen van Oppelaar & Wittebrood (2006). Als de respondent uit eigen ervaring sprak, kon deze er gedetailleerd over vertellen. Anderzijds werden er cognitieve uitspraken gedaan over ervaringen die ze niet zelf hadden meegemaakt, maar hadden doorgekregen/geleerd van ouders of groepsleiding. Dit laatste werd duidelijk wanneer de vraag werd gesteld: "Is jou dat wel eens overkomen in die situatie?". Een aantal respondenten antwoordde dan dat dit niet het geval was en dat ze dus niet wisten hoe het voelde of wat er nou precies kon gebeuren. Details bleven dan meestal uit en gedachten beperkten zich tot dat er iets ergs kan gebeuren.

De tweede dimensie: affectief

Naast de cognitie is ook gekeken naar de gevoelens die een rol spelen bij beleving van veiligheid. In de interviews is gevraagd hoe jongeren wisten dat ze zich veilig dan wel onveilig voelden. De meeste respondenten gaven aan dat ze 'het gewoon voelden' en koppelden hier cognitieve uitspraken aan zoals: "Er kan iets ergs gebeuren." of "In de problemen raken." Dit was voornamelijk in sociale contexten terug te vinden. Meestal bleef de uitspraak beperkt tot "Ik voel me veilig/prettig." of "Ik voel me niet veilig/prettig." Dit zegt in feite niets over de juistheid van hun inschatting van veiligheid: ook een 'gevoel van onveiligheid' kan soms genoeg zijn om de juiste beslissing te nemen. Het zou er mogelijk wel op kunnen wijzen dat jongeren met een LVB minder nuance kunnen aanbrengen in hun gevoelens of deze nuance wel hebben maar het alleen niet onder woorden kunnen brengen. De Beer (2011) zegt hierover het volgende:

'Algemeen wordt aangenomen dat het sociaal-emotioneel functioneren van mensen met een LVB een grotere achterstand heeft dan het cognitief functioneren. De emotionele ontwikkeling stagneert vaak op het niveau van een schoolkind. Mensen met een LVB voelen wel emoties als geluk, vertrouwen, verdriet, angst en boosheid, maar om emoties te kunnen definiëren is het nodig om op jezelf te kunnen reflecteren en jezelf de vraag te stellen: 'Wat voel ik nu precies?' Hiervoor moet je op een zeker abstractieniveau kunnen denken en vervolgens ook nog woorden kunnen geven aan gevoelens.' (p. 30)

Een enkele respondent gaf aan lichamelijke signalen op te vangen zoals een snel kloppend hart of zweten, of wist het gevoel te nuanceren in "Ik voel me benauwd.", "Ik heb het gevoel dat ik niet weg kan.", "Ik voel me vertrouwd." of "Ik ben niet zenuwachtig." Het benoemen van lichamelijke signalen en het aanbrengen van nuances gebeurde voornamelijk door jongeren met een hoger IQ.

De derde dimensie: expressief

Het laatste aspect dat is onderzocht is het gedrag dat zichtbaar is wanneer een jongere met een LVB zich onveilig voelt. Veelvoorkomende uitspraken van respondenten waren hierbij: "Ik kies een andere weg.", "Ik blijf uit de buurt/blijf weg.", "Ik ga weg." Deze uitspraken sloegen meestal op situaties buiten de groep. Binnen de groep werd één keer gezegd dat men in onveilige situaties 'meedoet met anderen', zodat er volgens de respondent geen conflicten hoeven te ontstaan met andere jongeren. Ook werd één keer gezegd dat men 'stil blijft en niets doet.' Twee keer werd gezegd dat men dingen opschrijft wanneer er onveiligheid wordt beleefd. Dit werd gezien als een uitlaatklep. Een enkeling koos ervoor om bij een gevoel van onveiligheid dit te bespreken met de groepsleiding. De resultaten

laten zien dat er gekeken naar alle dimensies, over expressie het minst wordt gezegd in de interviews. Dit kan enerzijds getuigen van een beperkt zelfinzicht (Van der Hoorn, 2010; Nijgh, & Bogerd, 2007; Schuurman, Speet, & Kersten, 2004), anderzijds kan dit komen doordat er in de interviews minder op is aangestuurd. Dit onderzoek wijst verder uit dat jongeren met een LVB voornamelijk vermijdend gedrag laten zien wanneer ze in een onveilige situatie terecht (dreigen te) komen. Wanneer het vermijdende gedrag plaatsvindt, lijkt dit samen te hangen met de inschatting van veiligheid. Jongeren die situaties eerder als onveilig inschatten, blijven op voorhand al uit de buurt. Andere jongeren gaan pas weg wanneer zij zich daadwerkelijk onveilig voelen. Het vermijdende gedrag is mogelijk te verklaren door alle ervaringen die ze hebben opgedaan in het verleden wat in overeenstemming zou zijn met de bevindingen van Oppelaar & Wittebrood (2006). Dit onderzoek geeft hier echter geen eenduidig antwoord op.

Conclusie

In dit onderzoek is met behulp van interviews met foto's de veiligheidsbeleving van jongeren met een LVB onderzocht. Concluderend kan een aantal dingen worden gezegd.

Allereerst is het vanuit het oogpunt van de professional die met deze doelgroep werkt positief dat de jongeren met een LVB uit deze studie de leefgroep als veilige plek beschouwen. De leefgroep voldoet aan veel voorwaarden waarvan uit dit onderzoek naar voren is gekomen dat ze nodig zijn om veiligheid te ervaren, zoals:

- Een bekende plek - een van de belangrijkste voorwaarden om veiligheid te ervaren;
- Mensen die kunnen helpen als er iets gebeurt;
- Voldoende licht, wat de omgeving overzichtelijker maakt; en
- De aanwezigheid van groepsleiding en hun adviezen over hoe te handelen in bepaalde situaties.

Dit laatste punt is voor de begeleiding van deze doelgroep misschien wel het belangrijkste. Vermeldenswaard is dat veel jongeren aangaven het belangrijk te vinden dat zij ook 's nachts groepsleiding kunnen bereiken en dat deze ook fysiek aanwezig is binnen de woning.

Naast de hierboven genoemde contextfactoren is naar voren gekomen dat de jongeren met een LVB weinig nuance aanbrengen in hun beleving: het is veilig of onveilig. Vervolgens wordt deze perceptie gekoppeld aan een cognitieve uitspraak om deze te onderbouwen; de eigen rol wordt nauwelijks beschreven en de houding die de jongeren aannemen lijkt zeer passief. Dit is in scherp contrast met bevindingen uit onderzoek naar veiligheidsbeleving in het algemeen, waar het zwaartepunt vaak ligt bij de affectieve uitingen. Mensen zijn daarnaast doorgaans juist geneigd over zichzelf en hun eigen rol in situaties te praten. Slechts een enkeling van de respondenten in dit onderzoek weet meer nuance aan te brengen en dit betreft dan jongeren met een relatief hoge IQ-score. De doorgaans beperkte woordenschat die niet toelaat het gevoel anders te verwoorden, en de ontwikkelingsachterstand die kenmerkend is voor deze specifieke doelgroep, maken tegelijkertijd dat dit verschil met eerder onderzoek niet verrassend is.

De gebruikte methode, interviewen met behulp van foto's, lijkt een positief effect te hebben op de spanningsboog van deze jongeren met een LVB. Er was een duidelijk verschil te zien in de houding van de jongeren tijdens het eerste deel van het interview zonder foto's en het tweede deel dat met foto's is afgenomen. In het tweede deel zagen de onderzoekers dat de jongeren spraakzamer waren en ook fysiek actiever meededen aan het interview. Foto's werden zonder dat er op werd aangestuurd opgepakt. De jongeren initieerden vervolgens zelf gesprekken over foto's die hem of haar aanspreken. Hierdoor hadden de onderzoekers een ingang bij de jongeren om door te vragen naar voor hen relevante informatie. Deze methode lijkt dan ook zeer geschikt voor toekomstig onderzoek met deze doelgroep. Bij de locaties waar het onderzoek werd uitgevoerd was er daarnaast interesse om te kijken

of men met deze methode niet vaker het gesprek met de eigen jongeren kon aangaan over hun veiligheidsbeleving.

Tot slot

Het hier beschreven onderzoek is kleinschalig opgezet en kan gezien worden als een pilot. Vervolgonderzoek zal de resultaten verder moeten bevestigen. Toch geeft dit onderzoek een indruk van hoe jongeren met een LVB woonachtig binnen een instelling veiligheid beleven. Uit dit onderzoek blijkt dat de factoren niet veel afwijken van mensen zonder een LVB: donkere onoverzichtelijke situaties worden als onveilig ervaren en het voor hen bekende en vertrouwde thuis (de leefgroep) als veilig. Het daadwerkelijk voelen van onveiligheid lijkt wel lastig te verwoorden, maar door eigen ervaringen en instructies van opvoeders kan de jongere vaak toch bepalen of iets als veilig of onveilig moet worden ingeschat. Het gebruik van foto's lijkt hierbij een goede ingang te bieden om het gesprek met jongeren over hun individuele beleving van veiligheid op de groep en daarbuiten aan te gaan.

Literatuur

- Blommaert, D. J. C., & Velde, H. J. C. van de (2012). *Een veilige basis: Afstudeeronderzoek over veiligheidsbeleving bij jongeren met een licht verstandelijke beperking, woonachtig bij behandel- en leefgroepen van 's Heeren Loo Zuid Holland Noord*. Opleiding SPH, Hogeschool Leiden.
- Beer, Y de (2011). *De Kleine Gids: Mensen met een licht verstandelijke beperking 2011*. Deventer: Kluwer.
- Ferraro, K. F., & LaGrange, R. (1987). The measurement of fear of crime. *Sociological Inquiry*, 57, 70-101.
- Folkestad, H. (2000). Getting the picture: Photo-assisted conversations as interviews. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 2(2), 3-21.
- Groof, S. de (2008). And my mama said... The (relative) parental influence on fear of crime among adolescent girls and boys. *Youth and Society*, 39, 267-293.
- Hoorn, D. van der (2010). *Gebruikerscarrières van mannen met een licht verstandelijke beperking uitgevraagd: A research of interview techniques for investigating the alcohol and drugs history of men with mild mental disability*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Hottenhuis, M. (2011). *Sociale veiligheid in de Vijfhoek: Een onderzoek naar de rol van sociale veiligheid in het planproces van de Vijfhoek*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Migchelbrink, F. (2008). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*. Amsterdam: SWP.
- Nijgh, L., & Bogerd, A. (2007). *Basisboek ondersteuning aan mensen met een verstandelijke beperking*. Soest: Nelissen.
- Oppelaar, J., & Wittebrood, K. (2006). *Angstige burgers? De determinanten van gevoelens van onveiligheid onderzocht*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Rouwenhorst, I. (2009). Veiligheidsbeleving in de residentiële jeugdzorg. *Jeugd in Gelderland*, juli, 8-9.
- Ruiter, W. de (2007). *Kiezen delen, over keuzes maken, ondersteuning, leren en probeerruimte*. Utrecht: Uitgeverij Vilans.
- Schuurman, M., Speet, M., & Kersten, M. (2004). *Onderzoek met mensen met een verstandelijke beperking*. Utrecht: LKNG.
- Slump, L. E. G, Moonen, X. M. H, Hoekman, J., & Jongmans, M. J. (2010). Zelfstandig zijn als dat kan: Toekomstbeelden van jongeren met een licht verstandelijke beperking verblijvend in een orthopedagogisch behandelcentrum. *Nederlands Tijdschrift voor de Zorg aan mensen met een verstandelijke beperking*, 36, 248-262.
- Smith Percy, M. (1995). Children from homeless families. *Holistic Nursing Practice*, 9(4), 24-33.
- Vanderveen, G. N. G. (2006). *Interpreting fear, crime, risk and unsafety: Conceptualisation and measurement*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Vanderveen, G. N. G. (2008). Laat het zien! Het gebruik van foto's in interviews. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50(4), 384-395.
- Vanderveen, G.N.G., Pleysier, S., & Rodenhuis, W. (2011). Meten van onveiligheid. In: Stol, W., Tielenburg, C., Rodenhuis, W., Pleysier, S., & Timmer, J. (Eds.). *Basisboek Integrale Veiligheid* (Boom studieboeken criminologie & veiligheid), pp. 91-104. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.